

Németh Csaba

Csak egy nagy érzés éltetett

(Részlet)*

Az életút vége (1887–1893). Élete utolsó évei a magányosság esztendei voltak, már csak ünnepi alkalmakkor lépett közönség elé.¹ A Nemzeti Színház fél évszázados jubileumán, 1887. szeptember 23-án a *Hunyadi-nyitányt* és az erre az alkalomra szerzett *Ünnepi nyitányt* vezényelte. Ez a mű végig a fia, Erkel Gyula kézírásában maradt ránk, a hangszerelése is Gyula stílusára vall: nosztalgikus visszatekintés a hősi, régmúlt időkre. Legfeljebb vázlatokat készíthetett hozzá az idős mester. Bizonyára több hangszeres művet is szerzett volna, ha nem kényszerül bele a színházi tapasztalatlanságba. A mecénatúra hiánya s az 1861 után iránta megmutatkozó kiadói közöny sem ösztönözte arra, hogy többet komponáljon, noha az alkotó erejét élete végéig megőrizte. A *Csel-variáció* s a *Duo brillant* sejteti, hogy mire lett volna képes a kamarazene műfajában. Operái zenekari részei pedig megmutatják a nagy szimfonikust, aki megbízás híján – az *Ünnepi nyitány* kivételével – sosem szólalhatott meg.²

Fél évszázados karnagy jubileumát későn kezdték el szervezni, ezért

nem lehetett időben megtartani. Operái díszkiadására a főváros 5000 forintot szavazott meg. Ennek átadását 1889. február 15-én köszönte meg Erkel. Ugyancsak a Fővárosi Tanács, illetve Király Pál kezdeményezésére ítélték neki oda a vaskorona rend harmadik osztályát. 1889. február 27-én nyújtotta át neki Beniczky Ferenc, az állami színházak kormánybiztosa. Ez volt a legnagyobb állami kitüntetés, amit megkapott. Némileg ellensúlyozta azt a hiányérzetét, hogy a tiszteletére a Vigadó termében rendezett díszbankettől távol maradtak úgy a kormány, mint a főúri világ, az egyházak és a burzsoázia képviselői is.³

Ünneplésből és köszöntésekéből azonban ennek ellenére sem volt hiány. Az ünnepélyes alkalmat 1888. decemberében, az Operaházban rendezték meg. Erkel a *Hunyadi I.* felvonását vezényelte, majd Jókai Mór az alábbi szavakkal köszöntötte az ünnepeltet: *„A fenségestől kezdve a népiességig, a paloták komoly méltóságától, a tragikum gyászáig, mindent feltalálunk eszményítve Erkel dalműveiben, ami magyar, ami a miénk. Ez örökíti meg Erkel alkotásait, míg magyar él, míg a magyar haza áll.”*⁴

Ezt követően a házigazdák nevében Gusztáv Mahler igazgató és Alszeghy Kálmán főrendező nyújtott át

* A gyulai Erkel Ferenc Múzeum által az évfordulóra kiadni tervezett *Csak egy nagy érzés éltetett* című CD-re szánt Erkel-életrajz záró fejezetei.

¹ Németh 1987, 81.; Szerdahelyi 1985, 42.

² László 54.; Somfai 154.; Németh 1979, 215.; Kassai 1995, 75.

³ Bónis 1973, 86–87. és 101.; Valkó 244.

⁴ László 54–55.; Gál 129.

neki egy emlékkoszorút. Az operaház személyzete ezüstserlegét Pauli Richard, a Nemzeti Színház koszorúját pedig Prielle Kornélia, valamint Feklyné és Sárosi, míg a bécsi udvari opera aranyos babékkoszorúját Dunkl Nepomuk János, a filharmonikusok ezüstkoszorúját pedig Nikolits Sándor alelnök adta át a mesternek. A budapesti hangszerkészítőktől ezüst asztaldísz, míg a pozsonyi és a kolozsvári színházról további koszorúkat kapott. A nemzet ajándékaént egy aranyból készített cserfalevél koszorút vehetett át. Ezt az értékes, 520 gramm nemesfém tartalommal bíró, briliánsokkal ékített műtárgyat Bartsch Gusztáv ötvös készítette. Jobb oldalán 25, bal oldalán 24 tölgyfalevél található, és köztük 5–5 makkocská helyezkedik el. Középen, a két szálát összekötő lantot 50 db drágakövel díszítette. A szalagot formázó díszbe Erkel operáinak a címét véste bele. Ábrányi szerint: *„Az aranykoszorú költsége a legszerényebb dimenzióban valahogyan csak összekerült, de távolról sem azok részvételével, kik ez országban a vagyont, a jólétet, a hatalmat képviselik, hanem legnagyobb részt a művészet s irodalom szerénymódú munkásainak filléres adományaiból.”* Ha csak azt nézzük, hogy Erkel művei addig közel négyszázötven előadás során kerültek a közönség elé (ami összesen 292 972 Ft 43 krajcár bevételt hozott, akkor is elmondhatjuk, hogy rászolgált az anyagi elismerésre: a tevékenysége biztosította a magyar operatársulat fenntartásának lehetőségét.⁵

Ugyancsak az ünnepségekhez kapcsolódott, hogy szülővárosa képviselő-testülete 1888. december 31-én Gyula díszpolgárává választotta. Az ezt

tanúsító oklevelet 1889. március 2-án vehette át a város küldötteitől. Egyúttal azt is elhatározták, hogy emléktáblát emelnek a szülőházán, de erre már csak a halála után került sor.⁶

1889-ben visszavonult a Zeneakadémiaától is. Kisebb szerzeményekre azonban még ezután is futotta erejéből. 1890 nyarán mutatták be azt az alkotását, melynek születése körülményeire Érdy Lajos 1910-ben így emlékezett vissza: *„1890 nyarán egy Magyar album-lapot komponált Jelenik Zsigmond részére mélyhegedűre, zongorakísérettel. Egy szép magyar dallam, búsongó csendes choriambusokban. Mikor eljátsztuk, elmondta, hogy Jelenik rózsadombi nyári lakása kertjében, ahonnan szép kilátás nyílik a Margit-szigetre és a Dunára, támadt a kis mű eszméje. Egy magányos csónakázásra és csillagos éjszákára gondolt, és hozzá a régi magyar időkre.”* Ez a darab azonos a *Verbunkos fantázia*. Brácsára és zongorára témájával, melynek húszoldalnyi autográf kézírata Marosvásárhelyen került elő. Erkel nem komponálta meg hozzá a brácsa-szólam kétharmadát, de a zongoraszólamot nyolc ütem kivételével ő dolgozta ki. A művet a Magyar Rádió felkérésére Németh Amadé fejezte be, s ezt az Erkel Társaság első gyulai hangversenyén, 1990. március 15-én Kassai István be is mutatta Lukács Péter brácsaművésszel. Kassai pár nappal ezt követően találta meg Erkel Gyula kéziratát a gyulai Erkel Múzeumban, ami több eltérést is mutat az eredeti kézirattól. Noha a fiától származik és csaknem egyidős Erkel kéziratával, mégis kevésbé autentikus, mint a száz évvel később keletkezett Németh Amadé-féle befejezés, amely híven megőrizte Erkel szöve-

⁵ Németh 1984, 222.; Bónis 1973, 87.

⁶ Scherer 40.

gét. Erkel hátrahagyott kézírata még így csonkán is mestermű. Az idős mester ebben utoljára fordult vissza fiatalkori sikerei színteréhez, a hangszeres muzsikához. Egyben ékes bizonyítéka annak, hogy a művész még nyolcvanévesen is birtokában volt alkotókészségének. A darab a szüntelen alkotni akaró lángelme egyik utolsó próbálkozásának tekinthető.⁷

1890. november 7-én ünnepelte a Filharmóniai Társaság a nyolcvanéves mestert. A *Bátori Mária nyitányát* vezényelte el, majd nagy sikerrel mutatta be a *Kadenciát Mozart d-moll zongoraversenyéhez*, pedig nagyközönség előtt ezt megelőzően utoljára 1859-ben zongorázott. A mű egy lapnyi kézírata megvan a gyulai múzeumban *Fermate zum Mozart'schen d-moll Concert* címen, ismeretlen másoló lejegyzésében. Kozocsa Ildikó szerint a papírja 1880 utánra datálható. A szám Erkel kedvenc darabjait közé tartozott. A kortárs tudósító megállapítása szerint: „*Aki ez alkalommal hallotta az ő 80 éves újait, gyöngyözötes tisztaság, egyenletesség s bámulatós szabatosság és klasszikus értelmezéssel végig siklani a zongora billentyűzetén: az soha nem fogja feledni azt a frenetikus hatást, amelyet felidézett. Szünni nem akart a tapsvihar addig, amíg meg nem toldotta a műsort még egy szóló-darabbal: Liszt »Puritánok« felett való óriás nehézségű ábrándjának az eljátszásával, melylyel hajdan a legnagyobb feltűnést keltette. Két ily ellentétes stílusú s technikájú zongoradarabot 80 éves kézzel úgy tudni bemutatni, mint akkor Erkel Ferencznek még sikerült: az valóban a mesék országába tartozott s minden*

hallgatónál azt a kérdést vetette fel, hogy minő virtuóz lehetett 40 éves korában az, akin 80 év vihara száguld keresztül anélkül, hogy ujjain és izomerein kifoghatott volna...»⁸

1891. november 19-én, az Erzsébet királyné névnapja tiszteletére rendezett operaházi díszelőadáson Erkel vezényletével mutatták be a Himnuszt. Ekkor vezénylet utoljára az Operában.⁹

Közönség elé pedig utoljára az Országos Magyar Daláregyesület 25. évfordulója díszhangversenyén állt. 1892. augusztus 19-én a *Jókai Isten tartsd meg országunk királyát* kezdetű versére írt *II. Király-himnuszt* vezényelte.¹⁰ Utolsó művei, a Petőfi-versre írt férfidalai: *Elvennélek én, csak adnának* és *A faluban utcahórszat* ugyancsak ekkor kerültek bemutatóra.¹¹

Betegsége és halála. Szívós természetét hosszú ideig megőrizte, 78 éves koráig nem volt beteg. Ezt követően azonban az egészségi állapota jelentősen megrendült, felhagyott kirándulásaival és gyulai látogatásaival. Lakását is csak ritkán hagyta el. Ekkor a Király utca 84. sz. alatt lakott. (Kezdetben a Várban, az Úri utca egyik, Vérmezőre néző lakásában élt, majd a Nemzeti Színházhoz közelebb, a Magyar utca 1.-be költözött át. Később, ottani elfoglaltsága idején a Zeneakadémia Sugár úti bérházának II. emeletén kapott lakást.) Utolsó hét esztendejének nyarait a Svábhegyen töltötte. Placht hegedűkészítő mester villájában pihente ki fáradalmait. 1893-ban

⁷ Kassai 1995, 74–75.; Szász 111.; Szerdahelyi 1985, 43.

⁸ Kassai 1995, 75.; Legány 1975, 126.; Szerdahelyi 1985, 43.; Ábrányi 60.

⁹ Németh 1984, 226.

¹⁰ Legány 1975, 127.

¹¹ Gál 129.

a zord időjárás következtében tüdőgyulladást kapott. Ebből ugyan kigyógyult, de a szervezete nagyon legyengült. Május közepén felköltözött a hegyre, de június elején már annyira gyenge volt, hogy a kertbe sem tudott kimenni. Szívgyengeség lépett fel nála, s lábai is felmondták a szolgálatot. Lélegzése oly nehézzé vált, hogy már az ágyban sem bírt megmaradni, karosszékben töltötte éjszakáit. Kedélye elborult, nem fogadott látogatókat sem. Június tizedikén meghalt Elek fia. Ezt ugyan eltitkolták előtte, de megérezte: „Érzem, hogy megint eggyel kevesebben vagyunk” – sóhajtott. Mivel Lajos fia már nehezen bírta ellátni, magához kérette testvéreit: Istvánt és Ilonát. Ők az utolsó percig mellette maradtak. Sándor fia is meglátogatta, de hamarosan hazautazott, mert ő is betegeskedett. A mester június 15-én reggel teljesen elerőtlenedett, válságosra fordult az állapota. Délután meglátogatta az orvos és azt tanácsolta neki, hogy feküdjék ágyba. „Hagyjátok, nem megyek az ágyba!” – ezek voltak az utolsó szavai. Este fél tíz óra tájban szűnt meg dobogni a szíve.¹²

Halálhíre mélyen megrázta a fővárost. Nekrológok hosszú sora emlékezett meg arról, hogy ki volt és mi mindent köszönhet neki nemzete. Fényes gyászpompával temették el június 18-án. Az Operaház előcsarnokában, magas emelvényen állt ezüstszínű érckoporsója. A ravatalt temérdek koszorú borította. Reggel 9-től a gyászszertartás kezdetéig tízezrek rótták le kegyeletüket a hamvai előtt. A gyászszertartás délután 3 órakor kezdődött. A ravatalnál Zichy Géza intendáns és Mihailovich Ödön, a Zeneakadémia

igazgatója mondtak beszédet. A Filharmónia zenekara a Hunyadi László gyászindulójával búcsúzott egykori alapító-karnagyától. Az Operaház énekkara gyászzénekeket énekelt, köztük Erkel *Gyászdalát*. A hosszan húzódó gyászmenetben testületileg vettek részt mindazon egyesületek, intézmények, melyeknek munkájában valaha közreműködött. A Sugárút feketélt a tömegtől. A beszédek után a Kerepesi temetői sírja előtt minden szónál ékeesebben tisztelgett a nép, amikor karmesteri intés nélkül, a szívéből fakadt fel az ének: „Isten, áldd meg a magyart...”¹³ „Midőn szétoszlott a gyászoló közönség, a magyar múzsa úgy érezhette magát, mint aki vakító fényvel lefutott csillag után visszamaradt sötétségbe tekint. Elvitte magával a ragyogást és csak az üresség szürke homályát hagyta hátra. Utolsó nagy alakja szállt ő vele sírba annak a nagy időszaknak, melynek alkotó hősei kimutatták az utat a magyar számára. A művészet terén nagy kincseket hagyott örökségül a nemzetnek, mellyel egész lényé összeforrott. Ha megbecsüli és el nem tékozolja, nyomában fel fog épülni a magyar zene fényes csarnoka, úgy, amint azt szíve egész melegségével kontemplálta” – írta a kortárs.¹⁴

Politikai hitvallását következetesen végigvitte. Kezdetben szomjas entellektüel, virtuóz zongorista, aztán a rutinba belefáradt karmester, majd a sem korát, sem környezetét megérteni nem tudó, hajlíthatatlan öregúr, aki sem magával, sem a világgal békét kötni nem tudott.¹⁵

Vajda János szerint: „A Himnusz, a Hunyadi és Bánk bán zeneszerzőjénél

¹² Németh 1979, 216.; Szerdahelyi 1985, 43.; Gál 130–131.

¹³ Németh 1979, 216–218.; Gál 130–131.

¹⁴ Szerdahelyi 1985, 44.

¹⁵ Németh 1984, 9.

*akadhat még idővel nagyobb zeneköltő, de nagyobb érdemű nem!*¹⁶

Milyen ember volt Erkel Ferenc?

Mielőtt végképp elbúcsúznánk főhősünktől, vessünk rá még egy utolsó pillantást! Életútjának, műveinek ismeretében, elért eredményeinek, elszenvedett kudarcainak tükrében próbáljuk meg magunk elé idézni, hogy milyen ember is lehetett valójában Erkel Ferenc.

Életének különböző korszakából meglehetősen sok fotó, metszet vagy festmény maradt ránk, így a testi megjelenésére nem szándékozunk sok szót vesztegetni. Ezt a képek minden mondatnál hitelesebben mutatják meg az érdeklődők számára. Magas, testes, de nem elhízott, igazi úriemberes alkattal rendelkezett. Szakálla és bajusza egyre terebélyesedett, míg homlokán a haj egyre visszább szorult. Komoly, méltóságteljes arckifejezésének mogorvaságát csak a mélyen ülő szeméből sugárzó szelídség oldotta. Az élet viharai egyre morcosabbá, visszahúzódozóbbá tették. Az ifjú Gárdonyi is azt örökítette meg az idős mesterről, hogy: *„keserűarcú, nagyfejű ember volt, s a feje mindig a mellén lógott. Ha valakire ránézett, csak a szemöldökét emelte fel. Az öreg úr a fejét szokása szerint lecsüggesztve ült, s maga elé nézett.”*

Nem kedvelte a társaságot, fárasztotta a mesterkénti társasági élet szabályainak követése. Kevés barátja volt, de azok életre szóló barátságok voltak. Egy részükkel (Brassai Sámuel, Ábrányi Kornél) még fiatal korában ismerkedett meg, a többiek (Egressy Béni, Doppler Károly, Stéger Ferenc) munkatársai közül kerültek ki, s talán még a sakkozó Szén József is közéjük sorolható.

Bár színházi karmesterként napról napra közönség elé állt, mégis azt mondhatjuk, hogy nem szeretett szerepelni. Tudott örülni a sikernek, s kívánta is azt, de az olcsó népszerűséget megvetette, annak elérésére soha nem törekedett, amint az a *Himnusz*-pályázathoz történő hozzáállásából kitűnt. Egressynek hagyta volna ezt a dicsőséget is, míg igazgatója meg nem világította előtte, hogy itt nemcsak anyagiakról, hanem jóval többről, a hírnévről, a nemzet elismerésének megszerzéséről van szó. Sohasem kérkedett képességeivel, nem volt természetese a hiú pózolás. Mindig természetes tudott maradni, még sikerei tetőfokán is.

A kritikákat, kudarcokat is jól bírta. A külső szemlélő számára úgy tűnhetett, hogy leperegnek róla a bírálatok, persze attól még lelkében égő tüskéként megmaradhattak a szerzett sebek. Szakmai értelemben korrektség jellemezte. Bár nem volt elragadtatva Wagner műveitől, felismerte bennük a nagy zeneszerzőt és színpadra állította a darabjait. A beosztottaitól, munkatársaitól is megkövetelte a korrekt munkavégzést. Bizonyos szigorúság szükséges volt ahhoz, hogy egyben tudjon tartani egy egész zenekart, bár nem szeretett parancsolni. Nem hiányzott azonban belőle a kellő hiúság sem: *„Meg akarom mutatni a világnak, hogy ha Wagner-stílusban kell operát írni, hát én is tudok még öreg létemre is olyat írni, mint akárki más”* – jelentette ki.¹⁷ Amikor pedig Mosonyi megsértette, sokáig mellőzte műveinek a bemutatását. Azonban nem bizonyult haragtartónak sem, hisz később egyik legjobb munkatársa lett

¹⁶ Gál 77.; László 42.

¹⁷ Gál 126.; Legány 1975, 123.; Szerdahelyi 1985, 42.

az említett zeneszerzőnek, sőt még fiai zenei nevelését is rábízta.

Kortársai kiemelik szótlanságát. *„Elhallgatott, hogy kipihenje a huszonöt szót, amit egymás után mondott el, azután csöndesebb hangon folytatta”* – jegyezte fel róla Gárdonyi. Ábrányi szerint is inkább pusztá kézzel ragadt volna torkon egy oroszlánt, csak ne kelljen megszólalnia. Ám amikor szükség volt rá, nem rejtette véka alá a véleményét.¹⁸ Mindig kiállt az igaza mellett. Sokszor talán a kellelténél is nyersebben. Mivel nem értett a cizellált kifejezések használatához, nem különösebben válogatta meg a szavait. Emiatt tarthatták sokan rideg, morózus alkatnak, aki gyermekeit is zsarnoki szigorral neveli. Pedig levelei tanúsága szerint nem hiányzott belőle a gyengédség sem. Érzelmeit azonban igyekezett palástolni.

Távol állt tőle a vezérszerep vállalása. Mégis sok olyan kezdeményezés (filharmónia, dalegylet, zeneakadémia, operaház) mozgatórugójaként ténykedett, melyek nélküle aligha válósulhattak volna meg. Mindez arra utal, hogy bár jobban szeretett háttérben maradni, de ez nem jelentette azt, hogy ne vette volna ki a részét a munkából. Jól bírta a napi rutint, a precíz, apró szervezőmunkát. Képes volt sok ember összefogására egy nagy cél érdekében. Ez viszont sok energiát kívánt és vett el tőle, így éppen fő tevékenységi területére, a zeneszerzésre nem maradt elég ideje. Minél előrébb haladt a korban, annál inkább szorult rá fiai segítségre. S még így sem volt képes betartani a határidőket, egyre nagyobb késésekkel kerültek színre a darabjai. Kortársai ezt kényelmes-ségével, vagy egyenesen lustaságával

magyarázták. Véleményünk szerint inkább arról lehetett szó, hogy a zeneszerzést csak amolyan úri passziónak tartotta, amiből nem lehet megélni, s családfenntartóként inkább érezte kötelességének a mindennapos feladatok pontos ellátását, amitől a megélhetése függött.

Elveihez mindvégig ragaszkodott és kitartott mellettük: reformkori–szabadságharcos ideájához akkor is hú maradt, amikor a többség már cserbenhagyta azt a kiegyezést követően. A divathullámokkal is így volt, nem hatotta meg a korszellem változása. Szavának mindig súlya volt, mert amit egyszer kimondott, azon nem volt hajlandó változtatni. Érdekes, hogy művészetét meglelt korában mégis egyfajta útkeresés jellemezte. Bár darabjai új vonásait fiai hatásának szokás tekinteni, azok aligha kerülhettek volna bele műveibe, ha ő maga nem ért velük egyet. Az sem hatotta meg, hogy ez nem feltétlenül találkozott a közönség igényeivel. Míg fiatalabb korában a kritika fanyalogva, a közönség ünnepelve fogadta a szerzeményeit, később ez a képlet megfordulni látszik.

A zene mellett a sakk és a kávéház jelentették életében a fő szórakozást. Örömmel járt, talán épp az otthoni gyermekzsivaj elől menekülve, a Würm, majd a Velence kávéházba a sakkozók közé. A legszívesebben ugyanis szűk baráti körben hallgatott és nézte, elemezte a játszmákat. Nagyon szerette az állatokat: feljűk talán jobban, szabadabban ki tudta mutatni érzelmeit, mint embertársai irányában. Talán a házassága is erre ment rá? Bundás nevű kutyája évtizedeken át hú társa volt, de egy szép vörös kandúrt is magához szoktatott. Míg bérkocsival járt haza, mindig volt a zsebében némi cukorka a ló számára. A természet iránt viszont nem rajongott, sétálni

¹⁸ Németh 1979, 189–190.; Szerdahelyi 1985, 26.

pedig kifejezetten utált.¹⁹ Mégis igazi kikapcsolódást jelentett számára a nyüzsgő fővárosi élet után a gyulai kastély körüli vadaspark csendje.

Reméljük, nem volt hiábavaló a visszatekintés. Ezáltal talán még plasztikusabb képet tudunk rajzolni Erkel jelleméről, személyiségéről. Elnézést kérünk azoktól, akik esetleg egyfajta hősi méltatást vártak volna el, de a magunk részéről úgy véljük, hogy egy hús-vér ember szerethetőbb tud lenni egy alabástromszobornál. Így a tőlünk telhető módon igyekeztünk fellebbenteni a fátylat hősünk nem egyszer ellentmondásos természetéről, de bízunk benne, hogy épp ezáltal sikerült közelebb hozni hozzánk és szerethetőbbé, elfogadhatóbbá tenni őt a ma nemzedéke számára.

Erkel emlékének ápolása Gyulán.

Amint említettem, a szülőházán az emléktábla felállítására a halálát követően, 1893-ban került sor. Halálhírét megilletődött szomorúsággal fogadták a városban: *„És mi Gyula városának legnagyobb szülöttjét, Gyula városának büszkeségét siratjuk benne”* – írta a Békés búcsúztatója.²⁰

A Békés című hetilapban már a zeneszerző halálakor megjelent Scherer Benedek felhívása, hogy köztéri szobrot állítsanak Erkelnek. 1893. szeptember 21-én Göndöcs Benedek apátplébános javaslatára eldöntötték, hogy ez mellszobor legyen. A szoborbizottság az ő elnökségével alakult meg, majd halálát követően dr. Fábry Sándor alispán vette át az irányítást. Országos gyűjtőmozgalmat indítottak, s ennek révén 1895 tavaszára 4800 Ft gyűlt össze. Március 5-én a fiatal művészt, Kallós

Edét kérték fel a szobor elkészítésére. Először azt tervezték, hogy a felállítandó artézi kutat ékesítené a szobor, de néhány újság kigúnyolta, hogy Erkelből kútfelügyelőt akarnak csinálni. A leleplezés ünnepi műsorának összeállítására az Operaház igazgatója megbízásából Erkel Sándor 1896. májusában Gyulára utazott. A szobor leleplezésére június 26-án 16.30-kor került sor. A beszédek után Somló Sándor szavalt a erre ez alkalomra írt ódáját. A régi Kispiac teret azóta Erkel térnek hívják. A családból részt vett az ünnepségen a zeneszerző öccse, Erkel Rudolf, a felesége, és a gyermekei közül Gyula, Mária és István. Este 7 órától a népkerti Pávilonban Erkel Gyula közreműködésével hangversenyt rendeztek, melyet táncmulatság követett. Erkel Rezső ekkor adta át a gyulai múzeumnak Erkel arany babérkoszorúját és két ezüstserlegét.²¹

1901. március 24-én megalakult a Színművészet Pártoló Egyesület, mely állandó színház felépítését szorgalmazta. A város április 30-án hozzájárult egy nyári színpark létesítéséhez. Az Erkel Színparknak elnevezett fa színház nézőtere 500 személyes volt. Június 20-án a *Hunyadi Lászlóval* nyitották meg. Erre az alkalomra írta meg ifj. Nuszbek Sándor ódáját Erkel Ferenc szelleméhez. Ennek sorai díszítik ma az emlékház márványabláját. Az utolsó előadás 1959. május 19-én tartották a színparkban, aztán lebontották az épületet.²²

Erkel születésének centenáriuma alkalmából a vármegyeházban 1910. november 28-án díszközgyűlést tartottak, majd hangversenyt rendeztek a díszteremben és leleplezték a szülőházon az új emléktáblát.²³

¹⁹ Ősz 140–141.; Bottlik 1985, 215. és 1993, 121.

²⁰ Szerdahelyi 1985, 43–44.

²¹ D. Nagy 17.; Scherer 41. Németh 1987, 33.

²² D. Nagy 17.

²³ D. Nagy 17.

1911. április 11-én a korábban megalakult gyulai sakk-kör a Gyulai Erkel Ferenc Sakk-kör nevet vette fel. Több nemzetközi Erkel Ferenc sakk-émlékversenyt is rendeztek: 1921, 1923, 1951, 1955, 1956, 1960, 1986. A sorozatot a kilencvenes években felújították, 2009-ben immár 29. alkalommal került megrendezésre.²⁴

1931. március 9-én, a *Bánk bán* 70. születésnapján a Békés megyei Kaszinóban tartottak megemlékezést.²⁵

Erkel halálának 50. évfordulóján, 1943. június 15-én az Erkel Ferenc dalkör és a polgármesteri hivatal Erkel-napot rendezett. A városi múzeum a következő évben a *Gyulai Dolgozatok* 5. köteteként megjelentette Scherer Ferenc írását Erkel Ferencről. A nagy zeneszerző halála után kiadott emlékalbumot követően ez volt az első életrajzi visszatekintés, mely különösen szülővárosával való kapcsolatának feltárásában hozott új adatokat.²⁶

1953-ban határozta el az Erkel Gimnázium magyarszakköre, hogy szakköri munkaként az iskola névadójának életét dolgozza fel. Ekkor és 1955-is jártak kutatási céllal az OSZK-ban, s egyre gyarapodott az általuk összeállított *Erkel-album*.²⁷

1955 júniusában a Hazafias Népfront javaslatára egy egész hónapot felölelő kultúrműsort szerveztek, melyet az Állami Népi Együttes díszelőadása nyitott meg, s Erkel Tibor zongoraestjével fejeződött be. A zeneiskola is emlékhangversenyt adott. Elhatározták, hogy ezután minden évben meg fogják rendezni az Erkel-kultúr hónapot.²⁸

²⁴ D. Nagy 17.

²⁵ D. Nagy 17.

²⁶ D. Nagy 17.

²⁷ Viharsarok népe, 1955. november 20.

²⁸ Viharsarok népe, 1955. június 26.

Az is gyulai javaslat volt, hogy 1960-at nyilvánítsák Jubileumi Emlékévnek. Ez a már öt éve meghirdetett Erkel-hónap egész országra történő kiterjesztését jelentette. Születésének 150. évfordulója alkalmából 1960. november 7-én városi ünnepséget tartottak, melyekre szép plaketteket készítettek.²⁹

1960. szeptember 24-én Meruk Vilmos, a Művelődésügyi Minisztérium Színházi és Zenei Főigazgatóságának vezetője nyitotta meg az első gyulai Erkel-kiállítást a múzeum akkori, Béke sugárúti épületében. A megnyitón több Erkel-kutató is megjelent: Bónis Ferenc, Maróthy János, Szabolcsi Bence, Újfalussy József. A bemutatott anyag a budapesti tárlat rövidített változataként november 15-ig volt megtekinthető.³⁰

Az első állandó Erkel-kiállítást 1962. július 22-én nyitotta meg Dankó Imre. Ez az Erkel-szobának nevezett tér valójában csak a múzeum előcsarnokából elrekesztett hely volt. A Béke sugárúti épület kiürítéséig, 1966. augusztus 14-ig állt fenn.³¹

²⁹ EFM Adattár 239.; D. Nagy 17.

³⁰ Dankó Imre: *Jelentés a gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1962-ben végzett munkájáról*, Gyula, 1960, 7.; Adattár 301.; E. 83.83.1.; E. 75.130.1.: az OSZK dísztermében is ő nyitotta meg a kiállítást másnap, szeptember 25-én.; Adattár 510.: A városi tanács előtt az ünnepi beszédet Szerdahelyi István tartotta. A Múzeumbaráti Kör titkáráként ő volt az egyik motorja, s egyúttal a vezetője is az Erkel Emlékbizottságnak.; Irattár 257/1960. és 184/1960., valamint 207/1960.

³¹ Dankó Imre: *Jelentés a gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1962-ben végzett munkájáról*, A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai, 40. szám, Gyula, 1962, 7.; Irattár 106/1966.; Td. 84.910.: múzeumi munkanapló.

1963-tól kétévente rendezték meg a középiskolások szellemi vetélkedőjét, az Erkel Diák Ünnepeket, amely kisebb kihagyásokkal máig tartó rendezvényt sorozat.³²

Sikerült Erkel halálának 75. évfordulóján, 1968. június 16-án megnyitni szülőházában az első emlékkiállítást. Szilágyi Miklóst a rendezésben Herbály András zeneiskolai igazgató segítette. A *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok* 1968-as, Erkelrel foglalkozó kötetét is ekkor adták át. A kiállítás 1970. május 31-ig volt látogatható. Október 27-én a Zeneiskola előcsarnokában a Zenemű Kiadó Vállalat könyv- és zeneműkiállítást rendezett. Este emlékhangversenyt is tartottak, melyen dr. Bónis Ferenc zenetörténész mondott beszédet. November 2-án a Múzeumi Hónap keretében házi hangversenyt rendezett a zeneiskola Erkel szülőházában.³³

1970. október 1-jén nyílt meg az újjárendezett múzeum a szülőházában. Este pedig a Zeneiskolában a budapesti Erkel Ferenc dal- és énekverseny díjnyerteseinek ünnepi hangversenyét hallhatták. A múzeum megnyitását az tette lehetővé, hogy Óváry Rózsa, Erkel dédunokája egy 273 darabból álló családi emlékgyűjteményt adott át Szerdahelyi Ferenc múzeumigazgató részére. Szerdahelyi nemcsak kiállításvezetőt adott ki, de népszerűsítő formában feldolgozta Erkel Ferenc életét, melynek több kiadása is megjelent, legutóbb 1985-ben.³⁴

1985. november elsején, Erkel születése 175. évfordulóján a Városháza dísztermében tudományos ülést tartottak, délután pedig megnyitották a dr. Czeglédi Imre múzeumigazgató által újjárendezett Erkel-házbeli kiállítást.³⁵

Az 1990-es évtized 1-jén Kassai István zongoraművész nagy jelentőségű Erkel-kéziratokat fedezett fel a múzeum Erkel-gyűjteményében. Ezekből az ő válogatásában Kiss Anikó és Németh Csaba rendezésében került sor a szülőházbeli kiállítás kibővítésére 1993-ban. Nem sokkal ezt megelőzően került kiadásra D. Nagy András és Márai György kötete, *Az Erkel-család krónikája*, melyben különösen a családtagok életrajzi adatai követhetők nyomon. Azóta ennek is megjelent egy bővített, átdolgozott kiadása.

Az újonnan felfedezett gyulai kéziratok fellendítették a Erkel-kutatást. Kassai István mellett különösen Sziklaváry Károly merített belőlük sokat, több tanulmánykötetben publikálták eredményeiket. 1990-ben gyulai székhellyel alakult meg az Erkel Társaság, mely Bónis Ferenc elnökletével látja el feladatát. Tevékenységének köszönhetőek a március 15-e alkalmával megrendezett ünnepi koncertek és a szeptember végén, évi rendszerességgel megtartott konferenciák, melyek anyagából azóta már több kötet is napvilágot látott.

Gyula városának lakói tehát továbbra is fontosnak tartják Erkel emlékének ébren tartását és igyekeznek kivenni részüket szellemének ápolásában, amint ezt jelen kötetünk is ékesen bizonyítja.

³² D. Nagy 17.

³³ Adattár 260. és 301.; Irattár 104/1967., 84. és 86/1968., 29/1970.: Bónis Ferenc áprilisi levele, illetve 42/1971.: Szerdahelyi jellemzése az Erkel-szoba teremóréről, Kemény Lászlóról 1971. február 15-én.; D. Nagy 17.; EFM Irattár 78/1969.

³⁴ D. Nagy 17–18.

³⁵ D. Nagy 18.

Irodalomjegyzék:

- Bónis 1973 = Bónis Ferenc: *Erkel Ferenc vas-korona-rendje*, in.: *Magyar zenetörténeti tanulmányok. Mosonyi Mihály és Bartók Béla emlékére*, szerk.: Bónis Ferenc, Bp., 1973.
- Bottlik 1985 = Bottlik Iván, in.: *Sakkélet*, 1985.
- D. Nagy = D. Nagy András–Márai György: *Az Erkel-család krónikája*, Gyula, 1992.
- Gál = Gál Zsuzsa: *Az én zeneszerzőm: Erkel Ferenc*, Bp., 1973.
- Kassai 1995 = Kassai István: *Erkel Ferenc hangszeres művei*, in.: *Erkel Ferencről és koráról. Magyar zenetörténeti tanulmányok*, szerk.: Bónis Ferenc, Bp., 1995.
- Legány 1975 = Legány Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük*, Bp., 1975.
- Ősz = Ősz Gábor: *Erkel Ferenc és a sakk*, in.: *Erkel Ferencről és koráról. Magyar zenetörténeti tanulmányok*, szerk.: Bónis Ferenc, Bp., 1995.
- Szerdahelyi 1985 = Szerdahelyi István: *Erkel Ferenc*, Gyula, 1985.
- László = László Zsigmond: *Erkel élete képekben*, Bp., 1956.
- Németh 1979 = Németh Amadé: *Erkel*, 2. kiadás, Bp., 1979.
- Németh 1984 = Németh Amadé: *Erkel életének krónikája*, 2. kiadás, Bp., 1984.
- Németh 1987 = Németh Amadé: *Az Erkelek a magyar zenében*, Békéscsaba, 1987.
- Scherer = Scherer Ferenc: *Erkel Ferenc*, Gyulai Dolgozatok 5., Gyula, 1944.
- Somfai = Somfai László: *Az Erkel-kéziratok problémái*, in.: *Zenatudományi Tanulmányok. Az opera történetéből*, IX., szerk.: Szabolcsi Bence–Bartha Dénes, Bp., 1961.
- Valkó = Valkó Arisztid: *Erkel Ferenc hivatali működésével kapcsolatos levéltári akták*, in.: *Magyar zenetörténeti tanulmányok. Szabolcsi Bence 70. születésnapjára*, szerk.: Bónis Ferenc, Bp., 1969.